

EIROPAS KOPIENU KOMISIJA

Briselē, 26.4.2006
COM(2006) 174 galīgā redakcija

ZAĻĀ GRĀMATA
par nevainīguma prezumpciju

(iesniegusi Komisija)

ZALĀ GRĀMATA

par nevainīguma prezumpciju

Nevainīguma prezumpcija ir viena no pamattiesībām, kas nostiprināta Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā (ECK) un Eiropas Savienības Pamattiesību hartā (ESPH). Līguma par Eiropas Savienību (LES) 6. pantā noteikts, ka Savienība respektē pamattiesības, ko garantē Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija un kas izriet no dalībvalstīm kopīgām konstitucionālajām tradīcijām.

Komisija vēlas uzzināt, vai nevainīguma prezumpciju vienādi saprot visā Eiropas Savienībā. Zaļajā grāmatā tiks noskaidrots, ko saprot ar nevainīguma prezumpciju un kādas tiesības no tās izriet. Mēs apsvērsim šo tiesību iekļaušanu pamatlēmuma priekšlikumā par procesuālām garantijām pierādījumu iegūšanā un izmantošanā, ja konsultācijās noskaidrosies, ka tas ir nepieciešams.

Zaļajā grāmatā ietverti vairāki jautājumi (ierāmējumos). Atbildes vēlams nosūtīt līdz 2006. gada 9. jūnijam, adresējot:

European Commission
Directorate-General Justice, Freedom and Security
Unit D3 - Criminal Justice
B- 1049 Brussels
Belgium
Fakss: + 32 2 296 7634

norādot: “FAO Peter-Jozsef CSONKA, Head of Unit (ref.: CMO)”

vai pa e-pastu:

ils-justicepenale@cec.eu.int

1. KĀDĒĻ ES APSVER NEVAINĪGUMA PREZUMPCIJU?

1.1. Konteksts

Viens no ES mērķiem ir „brīvības, drošības un tiesiskuma telpas” radīšana (LES 2. pants). Tamperē 1999. gadā noteica ES tiesiskuma prioritātes nākamajiem pieciem gadiem.¹ Ļoti svarīga nozīme bija atziņai, ka savstarpējai atzīšanai vajadzētu būt šīs jomas „stūrakmenim” un galvenajai tiesu sadarbības formai. Savstarpējā tiesas nolēmumu atzīšana aptver krimināltiesu sistēmas visos līmeņos. Tā efektīvi darbojas vienīgi tad, ja pastāv uzticība pārējām tiesu sistēmām, un katra persona, kas nonāk saskarē ar ārvalsts tiesas nolēmumu, paļaujas, ka tas ir pieņemts taisnīgi. Tamperes 33. secinājumā atzīts, ka „tiesu nolēmumu savstarpējā atzīšana [...] *veicinātu sadarbību [...] un personu tiesību tiesisko aizsardzību*”. Brīvības, drošības un tiesiskuma telpa nozīmē, ka Eiropas pilsoņi var paļauties uz vienāda standarta procesuālām garantijām² visā ES. Ar savstarpēju atzīšanu panākta efektīvāka apsūdzība ir jāsaskaņo ar tiesību respektēšanu.

Savstarpējas atzīšanas principa īstenošanas pasākumu programmā³ ir noteiktas tās jomas, kurās būtu vēlama Eiropas likumdošana, lai īstenotu savstarpēju atzīšanu. Tā bija paredzēta, lai „pastiprinātu sadarbību dalībvalstu starpā, kā arī sekmētu personu tiesību aizsardzību”. Savstarpējā atzīšana ir atkarīga no savstarpējās uzticēšanās. Konsultējoties Komisija noskaidroja tās tiesības, kuru lielāka redzamība varētu palielināt šo uzticēšanos. Pēc 2003. gadā pieņemtās Zaļās grāmatas par procesuālajām garantijām⁴ 2004. gadā tika pieņemts priekšlikums par pamatlēmumu⁵. Procesuālās garantijas pierādījumu iegūšanā un izmantošanā, kas nav aplūkotas minētajos dokumentos, bija jāizpēta otrajā konsultāciju posmā. Šī Zaļā grāmata par nevainīguma prezumpciju ir daļa no šīm konsultācijām par pierādīšanu. Tas, kā klasificē nevainīguma prezumpciju, ir atkarīgs no tiesību sistēmas. Komisija to ir ietvērusi to procesuālo garantiju vidū, kuras attiecas uz pierādījuma iegūšanu un izmantošanu. Tas ir tādēļ, ka dažas ar nevainīguma prezumpciju saistītās tiesības daudzās tiesību sistēmās ir saistītas ar pierādījumu iegūšanu un izmantošanu (piemēram, mutvārdu liecības un dokumentārie pierādījumi).

Komisijai ir divkārša interese: novērtēt, vai pārrobežu lietas rada īpašas problēmas šajā jomā, kā arī to, vai ES tiesību akti veicinātu savstarpējo uzticēšanos. Komisija plāno šā gada laikā iesniegt nākamo Zaļo grāmatu, kur galvenā uzmanība būs pievērsta pierādījumu iegūšanai un izmantošanai, kā arī to pieļaujamības kritērijiem. Abu Zaļo grāmatu apspriešanai 2006. gadā tiks sasaukta ekspertu sanāksme.

¹ Tamperes Eiropadomes Prezidentūras secinājumi, 1999. gada 15. un 16. oktobrī.

² Komisijas paziņojums par brīvības, drošības un tiesiskuma telpas izveidi: „procesuālajām normām ir vispārēji jāsniedz vienlīdzīgas garantijas, nodrošinot to, ka rīcība attiecībā pret personām nav atšķirīga atkarībā no jurisdikcijas, kurai pakļauts attiecīgais gadījums”, un „tiesību normas var būt atšķirīgas tiktāl, ciktāl tās ir līdzvērtīgas.” COM(1998)459, 1998. gada 14. jūlijā.

³ Padomes un Komisijas Pasākumu programma. OV.C 12, 15.1.2001.

⁴ COM (2003) 75, 19.2.2003.

⁵ COM (2004) 328 F, 28.4.2004.

Komisija 2004. gadā noorganizēja pētījumu par dalībvalstu likumiem attiecībā uz pierādīšanu kriminālprocesā („Pētījums par pierādīšanu”)⁶. Šajā dokumentā sniegtā informācija par nacionālo tiesību aktiem ir aizgūta no minētā pētījuma.

1.2. Juridiskais pamats

ES pilnvaras krimināltiesību jomā ir noteiktas LES 29.⁷ un 31. pantā.

31. pants:

„Kopīgie pasākumi tiesu sadarbībai krimināllietās ietver:

[...];

c) dalībvalstīs piemērojamo tiesību normu saderības nodrošināšanu, ciktāl tas nepieciešams, lai uzlabotu šādu sadarbību;[...];”

Tā kā tiesu sadarbība arvien vairāk nozīmē savstarpējo atzīšanu, tad ir jānoskaidro, vai kopīgas procesuālās garantijas pierādījumu iegūšanā un izmantošanā palīdzētu nodrošināt tiesību normu saderību, palielinātu uzticēšanos un tādējādi uzlabotu sadarbību.

1.3. Hāgas programma

Eiropadome 2004. gadā pieņēma Hāgas programmu brīvības, drošības un tiesiskuma stiprināšanai Eiropas Savienībā. Viens no tās mērķiem ir „uzlabot Savienības [...] kopējās spējas garantēt pamattiesības, obligāto procesuālo drošību un tiesas pieejamību [...]”⁸. Tajā secināts, ka „turpmāka savstarpējas atzīšanas īstenošana, pieņemot to kā tiesu sadarbības stūrakmeni, nozīmē to, ka tiesvedībai krimināllietās ir jāizstrādā līdzvērtīgi procesuālo tiesību standarti.” Hāgas programmas īstenošanas rīcības plānā⁹ šī Zaļā grāmata ir minēta sadaļā par tiesiskuma stiprināšanu.

Komisija 2005. gadā pieņēma paziņojumu par tiesu lēmumu krimināllietu jomā savstarpēju atzīšanu un par savstarpējās uzticības stiprināšanu dalībvalstu starpā¹⁰, kurā secināts, ka labas savstarpējas atzīšanas pamatā ir savstarpējas uzticības stiprināšana. Pienācīga personu tiesību aizsardzība ir Komisijas prioritāte, un tai jāstiprina praktizējošo juristu apziņa par piederību kopējai tiesiskai kultūrai.

⁶ Pētījums „*The Laws of Evidence in Criminal Proceedings throughout the European Union*”, pieejams: *European Commission, DG JLS/D3, Criminal Justice Unit, B-1049 Brussels, ref CMO.*

⁷ LES 29. pants: „[...] Eiropas Savienības mērķis ir nodrošināt pilsoņiem augsta līmeņa drošumu brīvības, drošības un tiesiskuma telpā, attīstot dalībvalstu starpā kopīgu rīcību policijas un tiesu sadarbībā krimināllietās [...]. Šis mērķis tiks sasniegts, novēršot un apkarojot noziedzību - organizēto vai cita veida – īpaši terorismu, cilvēku tirdzniecību un noziegumus pret bērniem, nelegālo narkotiku un nelegālo ieroču tirdzniecību, korupciju un krāpšanu, un veicot to ar šādiem līdzekļiem:

[...];

- ciešāka sadarbība starp tiesām un citām kompetentām dalībvalstu iestādēm...saskaņā ar 31. un 32. panta noteikumiem;

- [...]”

⁸ Hāgas programma, Eiropadomes secinājumi 2004. gada 4. un 5. novembrī.

⁹ Rīcības plāns par to, kā īstenot Hāgas programmu brīvības, drošības un tiesiskuma stiprināšanai Eiropas Savienībā (OV C 198, 12.8.2005., 1. lpp.), 4.2. punkts.

¹⁰ COM (2005) 195f, 19.5.2005.

1.4. Eiropas Pierādījumu orderis

Tiek apspriests pamatlēmuma projekts par Eiropas pierādījumu orderi. Hāgas programmas rīcības plāna sadaļā „Tiesu sadarbība krimināllietās” – „Savstarpējās atzīšanas principa īstenošana” ((o) punkts) 2007. gadā paredzēts otrs priekšlikums, ar kuru pabeidz izstrādāt Eiropas pierādījumu orderi. Pēc šo priekšlikumu pieņemšanas pierādījumus varēs izmantot – veicot vienkāršotu pieprasījuma procedūru – visā ES. Vai būtu jāpastāv kopīgam procesuālo garantiju minimumam, lai nodrošinātu personu tiesības, īpaši pārrobežu kriminālprocesos iesaistīto personu tiesības?

Priekšlikums par pierādījumu iegūšanas un izmantošanas procesuālām garantijām Hāgas programmas rīcības plānā paredzēts 2007. gadā¹¹. Komisija vēlas zināt, vai pierādījumu iegūšanas procesuālām garantijām ir būtiska nozīme attiecībā uz savstarpējo uzticēšanos tad, kad runa ir par pierādījumu apmaiņu dalībvalstu starpā.

2. KAS IR NEVAINĪGUMA PREZUMPCIJA?

„Nevainīguma prezumpcija” ir minēta ECK 6. panta 2. punktā (Tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu): „*Ikviens, kas tiek apsūdzēts noziegumā, tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr viņa vaina netiek pierādīta saskaņā ar likumu*” un ES Pamattiesību hartas 48. pantā (Nevainīguma prezumpcija un tiesības uz aizstāvību): „*1. Ikvienu apsūdzēto uzskata par nevainīgu, kamēr vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu. 2. Ikvienam apsūdzētajam tiek garantētas tiesības uz aizstāvību.*”

Nevainīguma prezumpcijas skaidrojums ir atrodams Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) judikatūrā. Nevainīguma prezumpciju var izmantot vienīgi persona, pret kuru „ir celta kriminālapsūdzība”¹². Apsūdzētais ir jāuzskata par tādu, kurš nav izdarījis nekādu noziegumu, līdz tam brīdim, kad valsts, izmeklēšanas iestāžu personā, nav sniegusi pietiekamus pierādījumus, kas neatkarīgu un objektīvu tiesu pārlicina par apsūdzētā vainu. Nevainīguma prezumpcija „nozīmē [...], ka tiesas locekļi nedrīkst sākt iztiesāšanu ar iepriekšizveidotu uzskatu, ka apsūdzētais ir veicis nodarījumu, par kuru celta apsūdzība”¹³. Tiesa nedrīkst sniegt paziņojumu par viņa vainu pirms tiesas sprieduma, kas atzīst šo vainu. Apsūdzēto nedrīkst turēt pirmstiesas apcietinājumā, ja vien to nenosaka sevišķi svarīgi apstākļi. Ja apsūdzētais tiek turēts pirmstiesas apcietinājumā, tad viņam ir jānodrošina nevainīguma prezumpcijai atbilstoši apstākļi. Pierādīt apsūdzētā vainu ir valsts pienākums, un visas šaubas ir par labu apsūdzētajam. Viņam ir tiesības atteikties atbildēt uz jautājumiem. Parasti netiek gaidīts, lai viņš sniegtu pierādījumus pret sevi. Nevar konfiscēt viņa īpašumu, neveicot pienācīgu procesu.

1. Vai jūs piekrītat šeit sniegtajam raksturojumam attiecībā uz to, kas veido nevainīguma prezumpciju? Vai ir vēl citi, šeit neapverti aspekti?

¹¹ Atbilstoši formulējumam „Likumu tuvināšana” - h) punkts: Priekšlikums par obligātajiem standartiem attiecībā uz pierādījumu vākšanu, lai ievērotu savstarpēju pieņemamību (2007. g.).

¹² *X v. FRG* Nr. 4483/70 – pieteikums atzīts par nepieņemamu.

¹³ *Barberq, Messegué and Jabardo v. Spain*, A146 (1989), 77. punkts.

2.1. Vainas paziņošana pirms iztiesāšanas

Tiesa vai valsts amatpersona nedrīkst paziņot, ka apsūdzētais ir vainīgs noziedzīgā nodarījumā, ja viņš nav notiesāts un atzīts par vainīgu. „Nevainīguma prezumpcija būs pārkāpta, ja uz apsūdzēto, kura vaina nav iepriekš pierādīta saskaņā ar likumu un [...] kuram nav bijusi iespēja izmantot savas tiesības uz aizstāvību, attieksies juridisks lēmums, kurā atspoguļots viedoklis, ka viņš ir vainīgs”¹⁴. Tomēr iestādes var informēt sabiedrību par izmeklēšanu un paust aizdomas par vainu¹⁵ tiktāl, ciktāl aizdomas nav paziņojums par apsūdzētā vainu¹⁶ un tiek ievērots diskrētums un piesardzība.

2.2. Pirmstiesas apcietinājums

Šī tēma ir ietverta Zaļajā grāmatā par pirmstiesas uzraudzības pasākumu, neatņemot brīvību, savstarpēju atzīšanu¹⁷, tādēļ šeit netiek tuvāk skarta. Aizdomās turamā apcietināšana nepārkāpj nevainīguma prezumpciju. ECK 5. panta 1. punkta c) apakšpunktā un 5. panta 3. punktā tiesībām uz brīvību ir noteikti izņēmumi, ja tas ir nepieciešams, lai apcietināto personu nogādātu tiesā, „balstoties uz pamatotām aizdomām par izdarītu noziedzīgu nodarījumu” un ieslodzījumu piemērojot tikai uz samērīgu laika periodu. Eiropas cilvēktiesību tiesa noteica, ka nepastāv automātiskas tiesības uz ieslodzījuma apstākļiem, kas atšķiras no tiem, kādos tiek turētas notiesātās personas¹⁸, ciktāl šie apstākļi ir pamatoti¹⁹.

2. Vai jūsu valstī ir paredzēti īpaši pasākumi pirmstiesas periodā, lai nodrošinātu nevainīguma prezumpciju?

2.3. Pierādīšanas pienākums

Vispārēji apsūdzības uzturētājam ir jāpierāda apsūdzētā vaina tiktāl, ka nav pamata nekādām šaubām par to. Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka „apsūdzētā vainas pierādīšana ir apsūdzības uzturētāja pienākums, un visas šaubas jāvērtē par labu apsūdzētajam. Attiecīgi apsūdzības uzturētāja pienākums ir arī [...] sniegt pietiekamus pierādījumus, lai apsūdzēto notiesātu”²⁰.

Pamatojoties uz ECT tiesu praksi, Komisija ir noskaidrojusi trīs situācijas, kurās vainas pierādīšanas pienākums nepiekrīt vienīgi apsūdzības uzturētājam: a) pastāvot atbildībai neatkarīgi no vainas, b) noziedzīgu nodarījumu gadījumos, kur pierādīšana ir pretējās puses pienākums, un c) kad ir izdots konfiskācijas rīkojums.

a) Šajā gadījumā apsūdzības uzturētājam ir jāsniedz pierādījumi par to, ka apsūdzētais ir veicis faktisku darbību, kurai ir nodarījuma pazīmes (*actus reus*), bet nav jāpierāda, ka viņš to veicis ar iepriekšēju nodomu vai lai panāktu attiecīgo iznākumu. Šādi nodarījumi atbilst ECK, neraugoties uz to, ka valstij nav jāpierāda, ka apsūdzētajam bija „vainas nodoms” (*mens rea*). Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka dalībvalstu krimināllikumos ir paredzēta atbildība

¹⁴ *Minelli v. Switzerland* A62 (1983), 38. punkts.

¹⁵ *Krause v. Switzerland* Nr. 7986/77, 13DR 73 (1978).

¹⁶ *Allet de Ribemont v. France*, A 308 (1995), 37., 41. punkts.

¹⁷ COM(2004)562, 17.8.2004.

¹⁸ *Skoogström v. Sweden* Nr. 8582/72 (1982).

¹⁹ *Peers v. Greece* Nr. 28524/95.

²⁰ *Barberá, Messegué and Jabardo v. Spain*, A146, 77. punkts (1989).

neatkarīgi no vainas²¹. Šādu nodarījumu gadījumos ir jāpierāda tikai fakts, ka apsūdzētais ir veicis attiecīgo darbību, un, ja tas ir pierādīts, tad rodas prezumpcija, kuru var vērst pret apsūdzēto personu. Tiesa norādīja, ka šādai prezumpcijai ir jābūt „saprātīgās robežās, ņemot vērā attiecīgā nodarījuma smagumu un saglabājot tiesības uz aizstāvību”.

b) Šajā gadījumā apsūdzības uzturētājam jāpierāda, ka apsūdzētais ir darbojies noteiktā veidā, un apsūdzētajam ir jāpierāda, ka viņa darbībām ir nevainīgs izskaidrojums. Šajā gadījumā apsūdzētā pienākums ir lielāks nekā a) gadījumā. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka tas ir pieļaujams attiecībā uz „mazāk smagiem” nodarījumiem²².

Pētījums par pierādīšanu atklāja, ka, kaut arī ES dominē tāda nostādne, ka apsūdzētā vainas pierādīšana ir apsūdzības uzturētāja pienākums, atsevišķos, piemēram, ar dokumentiem veikto nelikumību vai kārtības pārkāpumu gadījumos, ja apsūdzības uzturētājs ir pierādījis pienākuma esību, tad apsūdzētajam no savas puses ir jāpierāda, ka viņš ir darbojies atbilstoši šim pienākumam. Bija arī gadījumi, kad apsūdzētajam jāpasargā attaisnojums (piemēram, paš aizsardzība, nepieskaitāmība vai alibi), kas apsūdzības uzturētājam pēc tam jāatspēko.

c) Apvērsts pierādīšanas pienākums var būt arī gadījumos, kad atgūstami līdzekļi no apsūdzētā vai trešās puses, ja pieņem, ka līdzekļi ir ieguvums no nozieguma un līdzekļu īpašniekam tas ir jāatspēko, vai arī tad, ja ir samazinātas pierādīšanas prasības tā, ka parasto pierādījumu pārbaudi aizstāj ticamības apsvērumi. Līdzekļu atgūšanai ir jābūt pamatotai un samērīgai; ir jābūt iespējai to apstrīdēt tiesā²³. Skaidrs, ka tas attiecas arī uz līdzekļu atgūšanu citā valstī. Labticīgo (*bona fide*) trešo pušu prasības jāuztver nopietni tajos gadījumos, kad viņu tiesības uz īpašumu ir apdraudētas, un dalībvalstīm ir jānodrošina, lai tām būtu šo tiesību aizsardzības mehānisms.

3. (a) Kādos apstākļos ir pieņemams, ka pierādīšanas pienākums ir apvērsts vai kaut kādā veidā grozīts?

b) Vai jums ir nācies saskarties ar pārrobežu sadarbības situācijām, kurās pierādīšanas pienākums radīja problēmas?

2.4. Tiesības neliecināt pret sevi

Nevainīguma prezumpcija ietver tiesības neliecināt pret sevi, kas savukārt ietver tiesības klusēt un nebūt spiestam sniegt savas vainas pierādījumus. Piemēro maksimu *nemo tenetur prodere seipsum* (neviens persona nav spiesta liecināt pret sevi). Apsūdzētais var atteikties atbildēt uz jautājumiem un sniegt pierādījumus. Eiropas Cilvēktiesību tiesa²⁴ ir atzinusi, ka, lai gan Eiropas Cilvēktiesību konvencijā tas nav īpaši norādīts, tiesības neliecināt pret sevi ir vispārēji atzīts starptautisks standarts, „taisnīgas tiesvedības pamatprincips”. Tas aizsargā apsūdzēto pret valsts varas iestāžu nepiemērotu spiedienu, tādējādi mazinot nepareizas iztiesāšanas risku un īstenojot līdzekļu vienlīdzības principu. Apsūdzības uzturētājam jāpierāda apsūdzētā vaina, neķeroties pie pierādījumiem, kas iegūti ar spaidiem vai spiedienu. Šīs tiesības nevar atcelt, atsaucoties uz drošību un sabiedrisko kārtību²⁵. Tās ir saistītas tiesības; katrs spiediens, lai iegūtu inkriminējošu pierādījumu, aizskar tiesības klusēt. Valsts

²¹ *Salabiaku v. France* A 141-A 28. punkts (1988).

²² Turpat.

²³ *Welch v. UK* Nr. 17440/90 (1995. gada 9. februārī), *Philips v UK*, Nr. 41087/98 (2001. gada 5. jūlijā).

²⁴ *Heaney and McGuinness v. Ireland*, Nr. 34720/97 (2000. gada 21. decembrī).

²⁵ Turpat.

aizskāra apsūdzētā tiesības, kad tā viņu centās piespiest sniegt kontu izrakstus muitas izmeklētājiem²⁶. Spiežot sadarboties ar varas iestādēm pirmstiesas procesā, var tikt ierobežota tiesības neliecināt pret sevi un apdraudēts visas turpmākās iztiesāšanas taisnīgums.

2.5. Tiesības klusēt

Tiesības klusēt piemēro policijas veiktā iztaujāšanā un tiesā. Apsūdzētajam ir jābūt tiesībai neliecināt un, attiecīgos gadījumos, tiesībai pirms tiesas neatklāt savas aizstāvības raksturu.

Dalībvalstu likumos ir atzītas tiesības klusēt izmeklēšanas stadijā, kad policija vai izmeklēšanas tiesnesis veic iztaujāšanu. Tomēr atšķiras veids, kādā apsūdzētajam dara zināmas šīs tiesības, bet tas, ka viņam ir jāapzinās tiesības, ir svarīgs tiesību aizsardzības aspekts. Atbilstoši Pētījumam par pierādīšanu lielākajā daļā dalībvalstu pastāv pienākums informēt apsūdzēto par viņa tiesībām klusēt. Šis pienākums ir nostiprināts tiesību aktos, tiesu praksē un konstitucionālajos noteikumos. Dažas dalībvalstis ir atzīmējušas, ka pierādījumus, kas iegūti, neievērojot apsūdzētā informēšanas pienākumu, var uzskatīt par nepieļaujamiem. Citas dalībvalstis ir noteikušas, ka apsūdzētā neinformēšana par viņa tiesībām būtu pārkāpums vai arī ka to varētu izmantot par pamatu apelācijai pret notiesāšanu.

Tomēr šīs tiesības nav absolūtas. Pastāv kritēriji, pēc kuriem nosaka, vai ir pārkāptas tiesības uz taisnīgu tiesu, ja tiesa no apsūdzētā klusēšanas izdara viņam nelabvēlīgus secinājumus. Secinājumi ir jāizdara tikai pēc tam, kad apsūdzības uzturētāja puse ir sagatavojusi pirmšķietamības (*prima facie*) lietu. Tad tiesnesim ir tiesības izdarīt secinājumus. Ir pieļaujami tikai „veselam saprātam” atbilstoši secinājumi. Spriedumā ir jāizklāsta to pamatojums. Pierādījumiem pret apsūdzēto ir jābūt ļoti pārliecinošiem; šādā gadījumā var izmantot pierādījumus, kas iegūti, izmantojot netiešu spiedienu. Šajā jautājumā vadošā lieta ir *Murray v UK*²⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka, ja lieta ir sākotnēji pierādīta (*prima facie*) un pierādīšanas pienākums paliek apsūdzības uzturētājam, tad uz neliecināšanas pamata var izdarīt nelabvēlīgus secinājumus. Prasot apsūdzēto liecināt, nav pārkāpta ECK, kaut arī būtu pārkāpums, ja notiesāšana būtu balstīta vienīgi vai galvenokārt uz atteikšanos liecināt. Tas, vai nelabvēlīgu secinājumu izdarīšana no apsūdzētā klusēšanas pārkāpj nevainīguma prezumpcijas tiesību, ir atkarīgs no tā, cik lielu nozīmi tai piešķir dalībvalstu tiesas savos pierādījumu novērtējumos, kā arī piemērotās piespiešanas pakāpe. Apsūdzības uzturētāja pierādījumiem ir jābūt pietiekami pārliecinošiem, lai pieprasītu atbildi. Dalībvalsts tiesa nevar secināt, ka apsūdzētais ir vainīgs vienīgi tādēļ, ka viņš ir izvēlējis klusēt. Tikai tad, ja pierādījumi pret apsūdzēto „prasa” izskaidrojumu, kuru viņš varētu sniegt, tad atteikšanās to darīt „atbilstoši veselajam saprātam var ļaut secināt, ka nav izskaidrojuma un ka apsūdzētais ir vainīgs.” Turpretī, ja apsūdzības lietai ir tik maza pierādījumu vērtība, ka tā neprasa atbildi, tad apsūdzētā neliecināšana nevar būt par pamatu secinājumam par viņa vainu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka pamatotu secinājumu izdarīšana, pamatojoties uz apsūdzētā uzvedību, nenozīmē pierādījumu pienākuma uzlikšanu aizstāvībai, un tādējādi netiek pārkāpts attiecīgais nevainīguma prezumpcijas principa aspekts.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav noteikusi, vai šo tiesību piemēro arī juridiskām personām. Eiropas Tiesa (ET) ir atzinusi, ka juridiskai personai nav absolūtu tiesību klusēt. Juridiskai personai ir jāatbild uz jautājumiem par faktiem, bet to nevar spiest atzīties pārkāpumā.²⁸

²⁶ *Funke v. France* A 256-A (1993. gada 25. februārī).

²⁷ *Murray v. UK*, Nr. 18731/91 (1996. gada 8. februārī).

²⁸ *Orkem v. Commission*, Lieta 374/87, ECR 3283, 34. - 35. punkts.

4. (a) Kā tiesības klusēt ir aizsargātas jūsu valstī?

b) Vai pastāv atšķirības pārrobežu situācijās?

c) Kādā mērā tiesības klusēt aizsargā juridiskās personas?

2.6. Tiesības nesniegt pierādījumus

Augstāka par principu, ka tiesai ir jābūt piekļuvei visiem pierādījumiem, ir nepieciešamība nodrošināt taisīgumu un samazināt risku, ka apsūdzētais tiek notiesāts uz viņa paša liecību pamata²⁹. Nosakot tiesību apjomu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja atšķirību starp pierādījumiem, kas iegūti piespiedu kārtā un tiem, kuri pastāv neatkarīgi no aizdomās turētā gribas: „tiesības neliecināt pret sevi vispirms ir saistāmas... ar to, ka tiek respektēta apsūdzētās personas griba klusēt. Kā parasti saprot,... tad tas neattiecas uz tādu materiālu izmantošanu kriminālprocesos, kuri var būt iegūti no apsūdzētā, izmantojot piespiešanu, bet kuri pastāv neatkarīgi no aizdomās turamā gribas, piemēram, cita starpā, uz tiesas rīkojuma pamata iegūtie elpas, asins un urīna paraugi, kā arī ķermeņa audu paraugi DNS analīzei.³⁰

Ja ir dots rīkojums uzrādīt dokumentu vai veikt kratīšanu un/vai konfiskāciju, tad rīkojumā jānorāda konkrētais priekšmets, lai izvairītos no vispārējām prasībām, ko izmanto, lai attaisnotu pierādījumu meklēšanu „uz labu laimi”, pastāvot tikai neskaidrām aizdomām.

Rodas jautājums, vai tiesības nesniegt pierādījumus attiecas uz juridiskām personām. Kopienų tiesas (Eiropas Kopienų tiesa un Pirmās instances tiesa) ir atzinušas, ka tas tā nav. Juridiskām personām var pieprasīt uzrādīt dokumentus³¹.

5. a) Kā tiesības neliecināt pret sevi ir aizsargātas jūsu valstī?

b) Vai ir atšķirības pārrobežu situācijās?

c) Kādā mērā šīs tiesības aizsargā juridiskās personas?

2.7. Tiesas procesi apsūdzētā prombūtnē (*in absentia*)

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. pantā noteiktas apsūdzētā tiesības „aizstāvēt sevi pašam”. Tiesāšanu *in absentia* definē dažādi Dažu dalībvalstu likumdošana atļauj lietas iztiesāšanu apsūdzēta prombūtnē, citās dalībvalstīs ir obligāta apsūdzētā klātbūtne iztiesāšanas procesā, un par šā noteikuma pārkāpumu var sodīt. Komisija izstrādās Zaļo grāmatu par *in absentia* procesiem, un vienlaicīgi Komisijai ir ļoti svarīgi noskaidrot apstākļus, kādos iespējams, ka šādi procesi ir saskaņā ar nevainīguma prezumpciju.

6. a) Vai jūsu jurisdikcijā ir iespējama iztiesāšana apsūdzētā prombūtnē?

b) Vai šī tiesvedība rada īpašas problēmas attiecībā uz nevainīguma prezumpciju, īpaši pārrobežu situācijās?

²⁹ *Saunders v United Kingdom* (Nr. 19187/91).

³⁰ Turpat.

³¹ *Mannesmannröhren-Werke v. Commission*, Lieta T-112/98, ECR 729, 65. punkts; *AG* viedoklis lietā C - 301/04 P, *Commission v. SGL*.

2.8. Terorisms

Pastiprinoties terorismam ES, vairākās dalībvalstīs ir radīti jauni tiesību akti terorisma apkarošanai. Šādiem pretterorisma tiesību aktiem ir jābūt saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvenciju. Eiropas Padomes Ministru Komiteja 2002. gada jūlijā pieņēma Vadlīnijas cilvēktiesību ievērošanai un cīņai pret terorismu³² un aicināja dalībvalstis nodrošināt, lai tās būtu „plaši izplatītas visu to iestāžu vidū, kuras ir atbildīgas par cīņu pret terorismu”. Devītā panta 2. punktā noteikts, ka „personai, kura apsūdzēta teroristiskās darbībās, piemērojama nevainīguma prezumpcija”. Komentāros norādīts, ka ir iespējams, ka nevainīguma prezumpciju pārkāpj ne tikai tiesnesis, bet arī citas publiskās iestādes³³. Vadlīnijās noteikti ierobežojumi attiecībā uz aizstāvības tiesībām, kuri atbilst Eiropas Cilvēktiesību konvencijai un nevainīguma prezumpcijai. Šie ierobežojumi attiecas uz advokāta pieejamību un kontaktiem ar viņu, kā arī piekļuvi lietas materiāliem un anonīmo liecināšanu. Tomēr „šādiem ierobežojumiem ir jābūt stingri samērīgiem ar to mērķi, un apsūdzētā interešu aizsardzības kompensācijas pasākumiem ir jābūt tādiem, lai saglabātu tiesvedības taisnīgumu un nodrošinātu, ka netiek skarta procesuālo tiesību būtība”.

7. Vai jūsu valsts tiesību aktos ir noteiktas īpašas normas attiecībā uz teroristu noziegumiem? Ja tas tā ir, tad lūdzam raksturot noteikumus tiktāl, cik tie attiecas uz nevainīguma prezumpciju. Vai šīs normas piemēro citiem noziegumiem?

2.9. Nevainīguma prezumpcijas izbeigšanās

Nevainīguma prezumpcija parasti izbeidzas līdz ar tiesas spriedumu par vainu. Komisija vēlas noskaidrot, kad tieši šis brīdis iestājas dažādās dalībvalstīs. Tas varētu notikt pēc iztiesāšanas pirmās instances tiesā vai arī tikai tad, kad nav attaisnojusies pēdējā pārsūdzēšana.

8. Kā tas ir atzīts jūsu valstī kad izbeidzas nevainīguma prezumpcija?

Vispārēji jautājumi

9. a) Vai jūs uzskatāt, ka pārrobežu kontekstā saistībā ar nevainīguma prezumpciju pastāv vēl citas, šajā dokumentā neizklāstītas problēmas?

b) Ciktāl šīs problēmas ir izskaidrojamas ar atšķirīgu pieeju citās jurisdikcijās?

c) Vai ES priekšlikumi varētu sniegt pievienoto vērtību šajā jomā? Ja varētu, tad kādā veidā?

³² Ministru Komiteja pieņēmusi 2002. gada 11. jūlijā.

³³ *Alletet de Ribemont v. France*, skatīt 16. parindi, 36. punkts.